

A büntető tárgyalás vezetéséről

1. A szakaszokra tagozódó büntető eljárásnak középponti része a bírósági tárgyalás. A nyomozás (vizsgálat) által előkészített és a vád által konkretizált büntetőügy tárgyalásán az eljárási cselekményeket az *eljárási alapelvek* maradéktalan érvényesülése mellett végzik az eljárás alanyai. A vád és a védelem jogvitájában a kontradiktórius elv a meghatározó; a való tények feltárására szolgáló bizonyítás eredményességét, a törvényes és megalapozott bírósági döntés meghozatalát a tárgyaláson a szóbeliség és a közvetlenség elvének hatályosulása segíti elő.

E sajátosságok egyben jelzik a tárgyalás kiemelkedő *jelentőségét* az egész eljárásban. Bűncselekmény miatt viselt büntetőjogi felelősség kérdésében érdemben dönteni általában csak bíróság és csak tárgyaláson jogosult. Igaz, hogy a processzuális egyszerűsítéseket pártoló korunkban – az eljárások sikere gyorsabb és könnyebb elérésének szempontjára hivatkozva – növekvő számban vannak hívei a bűnügyek érdemi elbírálásának tárgyalás nélkül, sőt bírói eljáráson kívül is. Mégsem valószínű, hogy az igazságszolgáltatásnak évszázadokon át kialakult és létezett intézménye, a tárgyalás belátható időn belül elveszítené uralkodó szerepét.

A büntető tárgyalás jelentősége, sajátos rendeltetése szükségessé tette az eljárási törvénykönyvekben (az 1808 évi – napóleoni – francia kódex óta) a tárgyalás lefolytatásának *részletes szabályozását*. A szabályozásban – az előkészítő szakaszhoz (nyomozás) képest – nagyobb szerepet kaptak az eljárási alakiságok, kötöttségek, a garanciális előírások. Ezek a tárgyalás megtartásának feltételeire, a tárgyaláson résztvevőkre, eljárási jogaikra, kötelezettségeikre, a bizonyítás lefolytatására és más fontos eljárási cselekményekre (perbeszéd, határozatok stb.) vonatkoztak. A kontradiktórius (állító és ellenbeszéd) felépítésű tárgyaláson a bűnügy elbírálására hivatott bíróság (esküdtbíróság, szakbírói tanács, egyesbíró) döntési jogkörének törvényi megállapítása mellett szabályozni kellett a döntést megelőző jogvitának, illetőleg az ennek keretét adó *tárgyalásnak a lebonyolítását (irányítását, vezetését)* is. Az eljárási kódexekben, így a jelenleg hatályos hazai Be. 188. §-ában foglalt rendelkezések azzal, hogy meghatározzák a tárgyalás vezetésére rendelt személyt és ennek jogkörét, teendőit, a *tárgyalás zavartalan lefolytatásának* biztosítását célozzák, magának a tárgyalásnak és ezáltal az egész büntető eljárásnak eredményessége érdekében.

Ugyanakkor az eljárási törvényben a tárgyalás vezetésével kapcsolatos rendelkezések csak bizonyos részükben *konkrét* jellegűek [pl. taxatív felsorolás a tanácselnök által tiltható kérdésfeltevésekről; 188. § (3) bek.], más részük *általános* természetű [pl. ügyelni kell a törvényi rendelkezések megtartására; 188. § (1) bek.]. Ebben a körben tehát nagyrészt – jó értelemben vett – keretszabályokkal van dolgunk,

amelyeket a konkrét ügyek sajátosságai által megkívánt tartalommal kell kitölteni. Azt is mondhatjuk, hogy az aránylag csekély számú *törvényi rendelkezések* talaján a *célszerű intézkedések* megválasztása a tárgyalásvezetés feladata.

A hazai joggyakorlatban is kialakultak, az elmúlt évek, évtizedek jogszabályi változásai mellett is, a tárgyalásvezetésnek olyan "konstans"-nak mondható módszerei, amelyek a *bűnügyek többségében* alkalmazhatók. Ezekről a szakmai közvélemény azt vallja, hogy begyakorlásuk részben jogi felkészültség, részben tapasztalatok, szakmai rutin, de valószínűleg "született rátermettség" kérdése is. Így adódhatnak olyan esetek, amikor az ügyben érdekeltek vagy a szakmai, – sőt esetleg nemcsak a szakmai – közvélemény részéről *különféle nézőpontokból* alkalmazott kritikával illetik a szerintük nem egészen sikerült tárgyalásvezetést. Pedig nem kétséges, hogy a tárgyalásvezetésnek a vonatkozó törvényi rendelkezések alapján kialakított helyes módszerei, ha a tárgyalásvezető bíró rendelkezik a megfelelő alapképzettséggel, *kellő gyakorlattal és tanulással* elsajátíthatók.

A tárgyalásvezetéssel kapcsolatban az alábbiakban csak néhány időszerűnek mutatózó kérdést érintünk. Szó sem lehet teljességről. A régebbi és újabb hazai szakirodalmi átfogó munkák¹ és kisebb publikációk ugyanis a tárgyalásvezetés témáját, ha nem is mindig a kérdéskör jelentőségéhez mérten, általában figyelemben részesítették. Ezútal a *hatályos* törvény közvetlenül idevágó rendelkezéseinek számbavétele, értelmezésük és alkalmazásuk egy-két problémájának felvetése látszik indokoltnak, figyelemmel napjaink joggyakorlatának tapasztalataira is.

A tárgyalásvezetés körébe csak *tágabb értelemben* beletartozó kérdésekkel, így a *rendfenntartás* és különösen a tárgyalási *bizonyításfelvétel* – külön szakmai problémakört alkotó – témájával nem foglalkozhatunk, noha ezek érintése itt-ott elkerülhetetlen. Elsősorban – *pars pro toto* – a *büntető eljárásban* a *közvadás* ügyek *első fokú* tárgyalásának vezetési problémáit taglaljuk. Az egyébként tanulságos jogösszehasonlító módszer alkalmazását mellőzve, néha mégis utalunk a korábbi hazai jogi szabályozásokra és irodalmi megnyilatkozásokra. Végül: ma, amikor a büntető eljárás újrakodifikációja napirenden van, bármilyen, e körbe tartozó téma vizsgálata összefüggésbe hozható kodifikációs elképzelésekkel; a tárgyalásvezetés kérdései azonban valószínűleg ettől függetlenül is elemezhetők.

2. Kiinduló pont a hatályos Be. idevágó rendelkezése (188. §), annak is első mondata: "A tárgyalást a tanács elnöke vezeti." Kérdés: mit jelent az, hogy a tárgyalásvezetésre a *tanács elnöke* van törvényileg felhatalmazva? továbbá: mi a *tárgyalásvezetés fogalmi köre*?

A 125 éve született Finkey Ferenc 80 évvel ezelőtt így vélekedett: a törvényhozó feltételezte, hogy "a tárgyalás gyorsabban és alaposabban folyik le, ha egy arra hivatott kéz vezeti ennek egész folyamatát. Ez a vezető kéz pedig a legtermészetesebben az ítélotanács feje, elnöke lehet, aki rendszerint a leggyakorlottabb jogász is a főtárgyalás

¹ L. *Finkey Ferenc*: A magyar büntető perjog tankönyve. Budapest, 1916. 419. s. köv. p., *Vámbery Rusztem*: A bűnvádi perrendtartás tankönyve. Budapest, 1916. 241. s. köv. p., *Angyal Pál*: A magyar büntető eljárásjog tankönyve. II. Budapest, 1917. 81. s. köv. p., *Auer György–Mendelényi László*: A bűnvádi eljárási jog. II. Budapest, 1930. 46. s. köv. p., *Móra Mihály–Kocsis Mihály*: A magyar büntető eljárási jog. Budapest, 1961. 353. s. köv. p., *Molnár László és munkaközössége*: A büntető perrendtartás kommentárja. Budapest, 1957. 427. s. köv. p., *Jászai Dezső* (szerk.): A büntető eljárás kommentárja. I. Budapest, 1967. 870. s. köv. p., *László Jenő* (szerk.): A büntető eljárás magyarázata. I–II. Budapest, 1982. 565. s. köv. p.

tagjai közt".² Ez a "legtermészetesebb" igény nyilván ma is aktuális, az ülnöki majoritással működő – legtöbbször három tagú – első fokú tanács, illetőleg az egyesbíró esetében ezzel a pontosítással: kívánatos, hogy a tanács elnöke (egyesbíró) "gyakorlott jogász" legyen. Továbbá: ha igaz az, hogy általában a bíraskodás nehéz és felelősségteljes munkája az alapos elméleti és gyakorlati jogismereteken kívül egyéb felkészültséget (ismeretelméleti, logikai, bizonyítástani, pszichológiai, társadalomtudományi, közgazdasági, olykor műszaki, orvostudományi stb. ismereteket) is megkövetel, ennek *fokozottabban érvényesnek* kell lennie a tárgyaláson elnöklő hivatásos bíróra, aki legalábbis *primus inter pares* az ítélőtanácsban.

A tárgyalás vezetésén a tárgyaláson végzendő, illetőleg végezhető eljárási cselekmények irányítására, meghatározására, sorrendjüknek – a törvényben írt keretek közötti – megállapítására vonatkozó és a bűnügy törvényes, alapos, igazságos érdemi elbírálását elősegítő elnöki intézkedések, határozatok *összességét* értjük. Ezek nagy részét nevezhetjük "pervezető végzések"-nek is [163. § (5) bek.], amelyeket indokolni nem kell s amelyekhez jogerő nem, hanem csak ún. kötőerő fűződik (bármikor megváltoztathatók.) A tárgyalásvezetésben kifejeződik a tárgyalásnak törvényben szabályozott, illetőleg egyes részeiben a jogalkalmazó bírósági tanács vagy elnöke által megszabható *menete*. A tárgyalás vezetésének közvetlen, relative önálló célja, a tárgyalás zökkenőmentes lebonyolítása beletorkollik közvetett, és a konkrét büntető eljárással közös céljába: törvényes, megalapozott és igazságos döntés hozatala a büntetőjogi felelősség kérdésében.

A tárgyalásvezető elnök *nemcsak adminisztratív* teendőket lát el, hanem mint a tanács egyik tagjának feladata az, hogy "a tanács feltételezhető akaratát érvényesítse" és ezért "érdemi intézkedéseit illetően a tanács meggyőződését kifejezésre juttató szervnek tekintendő, amelyekkel szemben azonban a felek a tanácshoz felülbírálat végett nem fordulhatnak".³ Ehhez a régi, de ma is helytálló állásponthoz hozzátehetjük: ugyanakkor a felek *fellebbezés tárgyává* tehetik pl. a törvényes tárgyalási jogaikat korlátozó és az ítéletet lényegesen befolyásoló eljárási szabálysértésnek minősülő tanácselnöki intézkedéseket [261. §. (1) bek.]. Ennélfogva a tárgyaláson az elnöknek az eljárási cselekmények vezetésével kapcsolatos "*külső*" *teendői* szoros összefüggésben vannak az ügy érdeményes – de feltétlenül tárgyilagos, akár pozitív, akár negatív irányú – érdemi befejezésének előmozdítására vonatkozó kötelezettségével.

A tárgyalásvezetésnek *súlyponti feladatai* különösen a tárgyalás következő részeiben (alszakaszaiban) vannak: a tárgyalás megnyitása – megkezdése; a vádlott, a tanúk kihallgatása, a szakértők meghallgatása; más bizonyítási cselekmények elvégzése; a bizonyításban az ügyésznek és az eljárás résztvevőinek közreműködése és eljárási jogosítványaik gyakorlása; a vádmódosítás és a vádkiterjesztés; a bizonyítási eljárás befejezetté nyilvánítása; a perbeszéd; a határozatok kihirdetése.

Az előbb felsorolt eljárási cselekményeknek egy része az *általános* tárgyalásvezetési feladatok körébe esik [ügylelni a törvény rendelkezéseinek megtartására, a tárgyalás tekintélyének megővésére; 188. § (1) bek.], másokról a törvény *külön* is rendelkezik [a bizonyítás sorrendje, kihallgatások, 188. § (2)–(3) bek.]. Figyelemmel kell lenni a tárgyalásvezetői intézkedések *elkülönülésére* a szerint,

² Finkey i. m. 421. p.

³ Auer–Mendelényi i. m. 34. p.

hogy: a tárgyaláson egyes eljárási cselekmények elvégzése a törvény értelmében *kötelező*, másoké csak *lehetőség*; az eljárási cselekmények sorrendje lehet *törvényileg* meghatározott (pl.: a bizonyítást a vádlott kihallgatásával kell kezdeni; a perbeszédnek a bizonyításfelvételt követik), avagy a törvény által *"nyitva hagyott"* (pl.: a bizonyítási cselekmények további sorrendje; vádmódosítás időpontja stb.); egyes eljárási cselekmények elvégzésére a *tanácsnak* (a tárgyalásról a nyilvánosság kizárása; a bizonyítás kiegészítésének elrendelése; a tárgyalás elnapolása), másokéra a *tanácselnöknek* van jogköre (tárgyalás elhalasztása, félbeszakítása, kérdések megtiltása).

Tisztázandó, hogy milyen időponttól kezdve hatályosul az elnök tárgyalásvezetési jogköre. A Be különböztet az első fokú tárgyalás megnyitása (192–195. §) és megkezdése (196–198. §) között. A *megnyitás* jelentős pertechnikai fogalom, míg a tárgyalás *megkezdése* már érdemleges tevékenységet jelent. Az utóbbihoz fontos eljárási joghatások fűződnek (korlátozott az ügy áttételének lehetősége stb.). A tárgyalásvezetési tevékenység *legkorábbi időpontja* azonban nem a tárgyalás (érdemi) megkezdése [amikor t.i. tanács elnöke a tárgyalás megtartásának akadálytalanságát megállapítva, felhívja az ügyészt a vádirat ismertetésére; 196. § (1) bek., 198. § a) pont],⁴ hanem már a *tárgyalás megnyitása*. Éppen a tárgyalás megnyitása szakaszában vannak fontos elnöki teendők (számbavétele a megjelenteknek, esetleges elhalasztása a tárgyalásnak, intézkedések az idézés ellenére meg nem jelentekkel szemben stb., 192–193. §). (Egyébként – az előbbiekhöz is kapcsolódó helyes jogmagyarázat szerint – az elnök, illetőleg a tanács jogkörébe utalt rendfenntartási jog gyakorlására is megnyílik a lehetőség már a tárgyalás megnyitásától kezdve.)

3. A Be. 188. §-ában írt tárgyalásvezetési feladatok közül az első: ügyelni a *törvény rendelkezéseinek* megtartására. Ez felöleli az *első fokú tárgyalásra* vonatkozó rendelkezések (Be. IX. fej.), a bírósági eljárás *általános szabályai* (Be. VII. fej.), sőt adott esetekben a *Be. Első Rész* valamennyi fejezetében foglalt rendelkezések megtartásáról való gondoskodást. Végül *"a törvény"*, amelynek rendelkezéseit meg kell tartani, illetőleg ezt a tárgyalásvezetés eszközeivel is ellenőrizni, nemcsak a Be., hanem a Btk., sőt a büntető eljárásban esetleg alkalmazandó más törvény (Ptk., Pp. szabálysértési kódex stb.) is lehet.

A tárgyalásvezetésnek a törvényi rendelkezések megtartásával kapcsolatos teendőit taxatív felsorolni lehetetlen. Minden intézkedés megtétele és minden határozat meghozatala az elnökre tartozik, amelyet a Be. *kifejezetten nem utal a bíróság* (tanács) hatáskörébe. Elnöki feladatok pl. a tárgyalás megnyitásával, a megjelentek számbavételével, a távollevők előállításával, a tárgyalás esetleges akadályainak megállapításával, megkezdésével, félbeszakításával (191–197. §), továbbá egyes rendfenntartó intézkedésekkel (189–190. §), valamint különösen a kihallgatásokkal és általában a bizonyítás lefolytatásával összefüggő (199. s köv. §-ok) és más pervezető teendők. De nyilvánvaló, hogy a tanácsi hatáskörbe tartozó határozatok is igényelnek *előzetes tanácselnöki* intézkedéseket.

⁴ Ugyanigy a jogirodalomban is: László (szerk.) i.m. 111. p., továbbá: Bárd Károly–Pusztai László: A büntető eljárás kézikönyve. Budapest, 1983. 73. p. (Idézve itt a hasonló bírói gyakorlat is); *ellenk.*: a Be. 33. §-ához fűzött min. ind. 2. pontja, amely szerint a tárgyalás megkezdésén "a vádlottnak a vádra tett érdemleges nyilatkozatát kell érteni".

A büntető eljárás modern vegyes rendszereiben a német és főleg a *francia* jogterületen honosodott meg a tanács elnökének a mienkéhez hasonló aktív szerepe a tárgyaláson, szemben az angol jogban hagyományosan passzív joghelyzetével. A régebbi francia jogban a tanács elnöke még az ügyészt is utasíthatta vádemelésre új bűncselekmény gyanúja esetén.⁵ Ha nálunk a tanács elnöke *nem is úgy* "ura" a tárgyalásnak, mint ahogyan dominus litis az ügyész a nyomozásban, mindenesetre *irányítója a tárgyalás menetének* és annak eredményességéért ennyiben felelős is. Pozíciójának a független bíróság alkotmányos helyzetén alapuló súlyát jelzi, hogy a tárgyalásvezetői jogkörének hatálya alól – lényegében az ügyfélegyenlőség elvéből is következően [9. § (3) bek.] – a tárgyaló ügyész sincs kivéve.

A tárgyalásvezetés körébe tartozó intézkedések és határozatok ellen – jelentőségükre tekintettel – fellebezésnek van helye, bár *nem külön fellebezésnek*; vagyis az ilyen intézkedések, határozatok csak az ügydöntő határozatok elleni fellebbezésben sérelmezhetők (191. §). Külön fellebbezéssel támadhatók a költségek viselésére kötelező, valamint egyes rendfenntartó határozatok.

4. A tanács elnöke "gondoskodik arról, hogy az eljárásban részt vevő személyek jogaikat gyakorolhassák; ezekre figyelmüket felhívja" [188. § (1) bek.]. Ehhez előfeltétel, hogy az elnök – tévedések elkerülése végett – alaposan ismerje az eljárási törvénynek azokat a rendelkezéseit, amelyek az *eljárás résztvevőinek* (terhelt, védő, sértett, magánfél, egyéb érdekelt; Be. III. fej.) *jogosítványairól* szólnak. Itt a fő- és részletszabályok olyan sokaságáról van szó, amelyeknek biztonságos ismerete az elnök részéről elengedhetetlen. De az eljárás résztvevőinek további jogosítványait rögzítik a Be. Első Részének más rendelkezései is (pl. a bizonyításra, a kényszerintézkedésekre vonatkozók stb.). E jogosítványok (jelenléti, iratbetekintési, indítványozási, észrevételezési, felvilágosítás-kérsi, kérdésfeltevési, felszólalási jog): az eljárás egyes résztvevőire nézve részben hasonlóan, részben eltérően vannak szabályozva, ugyanakkor, törvénybeli elhelyezésükből és tartalmukból is kitűnően, *általános* jellegűek; túlnyomó részük az eljárás minden szakaszában, így a bírósági tárgyaláson is alkalmazandó.

Azt a kérdést viszont, hogy *az eljárás melyik résztvevője, mikor, milyen módon* élhet észrevételezési, indítványozási stb. jogával, a törvény nyilvánvalóan nem szabályozhatja és éppen ezeknek az eseteknek a "megválasztása" az elnök egyik legfontosabb feladata. Törvényben előírt kötelezettsége az is, hogy a résztvevők *figyelmét* jogaik gyakorlásának lehetőségére minden esetben felhívja. (Ez természetesen elsősorban az eljárásnak jogban járatlan résztvevőire vonatkozik.) Nem szabad megfeledkeznie arról sem, hogy az ügyész "a bíróság döntése előtt az ügyben felmerülő minden kérdésben indítványt tehet" [18. § (4) bek.].

A célszerűség alakította ki azt a helyeselhető gyakorlatot, hogy általában *minden egyes bizonyítási cselekmény* foganatosítása (kihallgatás, tárgyi bizonyítási eszköz felmutatása, okirat felolvasása, stb.) után módot kell adni a jogosultaknak észrevételeik megtételére, kérdéseik feltevésére. A *bizonyítási indítványok* tárgyaláson való előterjesztésének időpontja nincs a törvényben megállapítva, de a vonatkozó törvény §-

⁵ A jelenleg hatályos 1958. évi francia Code de Procedure Pénale 310. cikke szerint: "Az elnök, diszkrecionárius jogkörénél fogva, megtehet minden intézkedést, amelyet az igazság felderítése érdekében hasznosnak ítél."

ok [206. § (1) bek., 212. § (1) bek.] egybevetett értelmezéséből következik – és ez a gyakorlat is –, hogy a vádiratban, illetőleg a védelem által *korábban már indítványozott* bizonyítás felvétele *után* van helye újabb bizonyítási indítványoknak. De a bizonyítás kiegészítésének – kérelemre vagy hivatalból – helye van az érdemi határozat meghozatala céljából szükséges tanácsülés [212. § (6) bek.] megtartása *után* is, egészen addig, míg a tanács elnöke a határozatot ki nem hirdeti. (222. §).

5. Részletesebben kell kitérni a *perbeszéd*ekre, minthogy ezek gyakorlásához is van köze a tárgyalást vezető elnöknek. Természetesen a perbeszéd *szerteágazó* érdemi (tartalmi) és formai (retorikai)⁶ kérdései nem tárgyai a jelen fejtegetéseknek, hanem csupán olyan vonatkozásai, amelyek közvetlenül *érintik* a tárgyalásvezetés funkcióját. Ezek: tarthat-e perbeszédet (védőbeszédet) a vádlott; félbe lehet-e szakítani a perbeszédet? Az első kérdést a hatályos törvény nem egyértelműen, a másodikat egyáltalán nem szabályozza.

Egyes nézetek szerint a Be. szabályozása [212. § (3)–(5) bek.] egyértelmű: védőbeszédet a vádlott, akár van védője akár nincs, nem tarthat, erre *kizárólag a védő* jogosult; a vádlottat (csak) az utolsó szó joga illeti.⁷ Van olyan felfogás is, hogy a *vádlott* is tarthat védőbeszédet, *akkor, ha nincs védője*.⁸ Végül a harmadik álláspont: a törvény egybevetett rendelkezéseiből az következik, hogy a *vádlottnak is* joga van védőbeszéd tartására, éspedig *akkor is, ha van védője*.⁹ Az utóbbi felfogás látszik helyesnek és az alábbi érvekkel támasztható alá:

A törvény csak arról rendelkezik, hogy a vádbeszédet és a felszólalásokat a védőbeszéd követi és hogy több védő esetén egyikük tart védőbeszédet. De még e kétségtelenül hiányos – a védőbeszédre jogosult(ak)at egyértelműen meg nem nevező – szabályozásból *sem következik szükségszerűen*, hogy a vádlott nem tarthat védőbeszédet. Sőt abból sem, hogy: "Az utolsó szó joga a vádlottat illeti". Ha ugyanis a vádlottnak "összesen" csak az utóbbi joga lenne, ilyen szórendben kellett volna rendelkezni: "A vádlottat az utolsó szó joga illeti."

Az előbbi *interpretatio grammatica*-n túlmenően, van támogató *logikai* értelmezés is. A törvény szerint a másodfokú tárgyaláson "perbeszédet először a fellebbező tart" [256. § (3) bek.]. Minthogy "a fellebbező" lehet a vádlott is (242. § I. a pont), teljesen nyilvánvaló, hogy perbeszédet a (fellebbező) vádlott is tarthat. (Éspedig függetlenül attól, hogy van-e védője vagy nincs, s ha van, a védő is fellebbezett-e vagy sem.) Aligha volna elfogadható viszont hatályos jogunkat úgy magyarázni, hogy az a vádlottnak a *másodfokú* tárgyaláson megadja, az *első fokú* tárgyaláson azonban nem adja meg a perbeszéd tartásához való jogot.

De a *rendszerint* értelmezésnek sem felelne meg az olyan álláspont, amely szerint a vádlott az tárgyaláson korlátozottabb joghelyzetben van a védőjénél és éppen az egyik legfontosabb védelmi jogosítvány, a perbeszéd tartása tekintetében.

⁶ L. idevonatkozólag, sokoldalú megközelítésben: Tremmel Flórián: Igazságügyi retorika. (Kiadási hely és év nélkül).

⁷ L. Tremmel i.m. 17–18. p.

⁸ L. Jászai (szerk.) i.m. 967. p. (Szerző: Bagi Dénes).

⁹ Így: Király Tibor (in: Magyar büntető eljárási jog. II. Egységes jegyzet. Budapest, 1990. 163. p.) ebben a megfogalmazásban: "... akkor is, ha van védője, ... lehetséges ..., hogy a vádlott az utolsó szó jogán perbeszédet tart."

Végül a *történeti* jogmagyarázat is a mellett szól, hogy a vádlott önállóan jogosult védőbeszéd tartására. Az 1896. évi Bp. 314. § (2) bek.-ének világos rendelkezése szerint: az elnök a bizonyító eljárás befejezté nyilvánítás után "felhívja a vádlót vádbeszédének, utána a vádlottat és a védőt a védelemnek szóbeli előterjesztésére".

Zárómegjegyzések ehhez a témakörhöz:

Nem férne össze a kontradiktórius eljárás követelményével, hogy a büntetési eljárásban a tárgyaláson csak a mindig sorra kerülő vádbeszéd hangzanék el, de egyáltalán *nem volna védőbeszéd* akkor, amikor védő nem vesz részt az eljárásban.

Az "utolsó szó" nem a vádlott perbeszédét pótolja, hanem a jelentősége abban van, hogy a perbeszédre lehetséges válaszok után sem szabad a tárgyalást vezető elnöknek megfeledkeznie arról, hogy ilyenkor is az utolsó szó a vádlotté.

Nincs a kontradiktórius eljárás kárára az a helyzet, hogy a tárgyaláson egy vádbeszédre és esetleg két védőbeszédre (a vádlottéra és a védőére) kerül sor. A védelemnek ugyanis a törvény értelmében *két önálló* eljárási jogosítványokkal rendelkező alanya van: a vádlott és a védő (l. a favor defensionis elvét is).

A védő *köteles* védőbeszédet tartani, a vádlott csak *jogosult* erre.

Helyeselhető az a gyakorlat, hogy – ha van – a *védő* mondja el *előbb* a védőbeszédét és azután a vádlott.

Amikor néha a tárgyaláson az elnök szokásos kérdésére: "akar-e még valamit előadni?", a vádlott esetleg a védőjénél is hosszasanban *fejtegeti* a védelmére szükségesnek vélt körülményeket: *anakronizmus volna* azt mondani, hogy ilyenkor (nem védőbeszédet tart, hanem) az *utolsó szót* mondja.

Összegezve: a tárgyalást vezető elnök *nem vonhatja meg* a szót a vádlottól, amikor az – akár van védője akár nincs, az utolsó szó jogával való élés előtt vagy helyett – védőbeszédet kíván mondani.

6. Problematisz lehet, hogy a tanácselnöknek joga van-e a *perbeszédet félbeszakítani* s ha igen, milyen okokból. A hatályos törvény hallgatása miatt a helyes válasz itt is a különböző törvényi rendelkezések egybevetése útján adható meg.

A perbeszéd az *egyetlen lehetőség* a tárgyaláson, sőt az egész büntető eljárásban arra, hogy jogosult az ügy érdemében elfoglalt ténybeli és jogi álláspontját előszóval *összefüggően* kifejttesse. Ez teszi a perbeszédet kiemelt fontosságú processzuális intézménnyé és innen van az, hogy – helyes jogmagyarázat szerint – a perbeszédet *elvíleg nem*, illetőleg a *gyakorlatban* is csak *kivételes esetben* és okokból szakíthatja félbe az elnök. Idevágóan az 1896. évi Bp.-nek szabatos rendelkezése volt (319. §): "A perbeszédnek félbe nem szakíthatók, kivéve ha tartalmuk a közrendet vagy az erkölcsiiséget sérti, ha bűncselekményt, vagy másnak becsületét szükség nélkül érintő kifejezéseket foglalnak magukban vagy oly körülményt hoznak fel, melynek bizonyítását a törvény kizárja."

Tekintettel arra, hogy a perbeszédnek a *tárgyalás részét* alkotják, a tárgyalás rendjének fenntartására vonatkozó rendelkezések (189. §) a perbeszéd előadása alatt is hatályosulnak. Ezért a perbeszédnek félbeszakíthatók akkor, ha *rendzavarást* vagy éppen *bűncselekményt* megvalósító megnyilvánulásokat tartalmaznak. Kérdés viszont, hogy az *ügyre nem tartozó körülmények* fejtegetése címén is félbeszakíthatók-e? Ezt a

kérdést a régebbi és az újabb szakirodalomban is többen igenlően döntöttek el,¹⁰ jóllehet az *óvatosságra int*. Lehet, hogy a perbeszédet tartó ügyfél szerint éppen az érdemi jogvita tárgya az (is), hogy az általa felhozottak összefüggenek-e az ügygel vagy sem (szerinte igen), ugyanakkor "csodálkozhat" azon, hogy a tanács elnöke mintegy a jogvitát eldönti a bíróság *ítélete előtt*, állásfoglalásának a perbeszéd félbeszakítása által való kinyilvánításával; a prejudikálást pedig, mint tudjuk, kerülnie kell a tárgyalásvezetésnek.

Mégis olyan esetben, amikor a perbeszédet tartó az ügygel (pontosabban: a vád tárgyával) a *legtávolabbi kapcsolatban sem* lévő témába (pl. általános politikai vagy erkölcsi jellegű szónoklásba) kezd, indokolt a félbeszakítás. Éspedig azon a törvényi alapon, hogy a perbeszéd vonatkozó része a tárgyalásnak – az elnök által is megóvandó – *tekintélyét*, sőt esetleg *rendjét* is sérti [188. (1) bek., 189. §]. Az "egyszerű bőbeszédűség" azonban nem tartozik ide.

Körültekintéssel kell megítélnie a tanács elnökének a perbeszédekben előforduló *ismétléseket* is. Ezek egy részénél ugyanis "csak" a perbeszéd színvonalbeli fogyatékoságairól van szó, ami nem törvényes ok a félbeszakításra. Ugyanakkor az "ismételt ismétlések" nyilvánvalóan időhúzást célzó eseteiben elkerülhetlenné válhat a perbeszéd félbeszakítása a tárgyalás tekintélyének sérelme címén.

A perbeszéd félbeszakítása nem jár együtt a szó megvonásával. A félbeszakítás és figyelmeztetés után a perbeszéd folytatását meg kell engedni. A *szó megvonásának* csak akkor van helye, ha perbeszédet a félbeszakításra és figyelmeztetésre *egyszer már okot adó módon* folytatják tovább, ami egyúttal rendzavarásnak is minősülhet.¹¹

7. A tanács elnökének további feladatai sorában a törvény *konkrét* rendelkezéseket tartalmaz: az eljárási cselekmények sorrendje; a kihallgatások; a kérdésfeltevések témakörében. A törvény a *bizonyítási és az egyéb* eljárási cselekményeknek csak az *alapvető sorrendjét* határozza meg (a tárgyalás megnyitásától az érdemi határozat kihirdetéséig). A bizonyítási cselekmények körében csupán azt, hogy közülük az első a vádlott kihallgatása, a többi bizonyítási cselekményt illetően pedig, ajánló jelleggel, annyit, hogy a vádiratban megjelölt bizonyítási eszközök rendszerint megelőzik a vádlott és a védő által megjelölt bizonyítási eszközöket; továbbá, hogy a tanúk közül elsőként általában a sértettett kell kihallgatni (199. §).

A tanács elnöke egyebekben *maga állapítja meg* a bizonyítás sorrendjét az *ügy sajátosságaitól* függő célszerű megfontolások alapján. Pl.¹² több vádlott esetében egy-egy vádlottra, több bűncselekmény esetén egy-egy bűncselekményre vonatkozó bizonyítás felvétele lehet célszerű. A különböző bizonyítási eszközök igénybevehetőek abban a sorrendben, hogy: melyek vonatkoznak a bűncselekmény előkészítésére, azután a véghezvitelére és végül a bűncselekmény elkövetése utáni eseményekre. De olykor

¹⁰ Így: Auer–Mendelényi i.m. 102. p., László (szerk.) i.m. 623. p., de megjegyezve, hogy egyébként "a perbeszéd, a felszólalások és a válaszok időtartama és tartalma a bíróság által nem korlátozható". (Szerző: Bagi Dénes).

¹¹ Így: Auer–Mendelényi i.m. 103. p. Egyúttal hozzászói: "Nincsen joga azonban az elnöknek a feleket abban az irányban befolyásolni, hogy a perbeszéd során az ügy valamely részletére kiterjeszkedjenek. Erre vonatkozóan az elnök megjegyzést sem tehet ... Pozitív irányban tehát az elnököt teljes passzivitás jellemzi a perbeszéd alatt."

¹² L. Ezeknek részletes kifejtését: Király i.m. 141. p.

beválhat az "egyszerű" csoportosítás is: előbb a tanúk kihallgatása, azután a szakértők meghallgatása, majd az okiratok, tárgyi bizonyítási eszközök, s esetlegesen egyéb bizonyítási eszközök igénybevétele alkothatja a sorrendet. Adott esetekben helye lehet e sorrendi változatok *kombinációjának* is.

8. A legjelentősebb tárgyalásvezetői teendőknek számít a vádlott, a tanúk *kihallgatása*, a szakértő meghallgatása az elnök részéről. Feladatának sikeres teljesítése – a kihallgatások *pszichológiai* vonatkozásainak alapos ismeretén kívül – azon múlik, hogy az elnök maradéktalanul tisztában van-e a vádlott, a tanú, a szakértő eljárásjogi, közelebbről *bizonyítási szerepével*, jogosítványaival, kötelezettségeivel. A kihallgatások során állandóan szem előtt kell tartania – a bizonyítás *általános* eljárási szabályai (Be. IV. fej. I. cím) mellett – a vádlott és a tanú vallomásával, a szakértő véleményével kapcsolatos *részletes* törvényi rendelkezéseket (id. tv. hely II. cím), valamint a bizonyítás *tárgyalási* szabályait (199–206 §), de a vonatkozó *joggyakorlatot*, sőt a *tudomány* állásfoglalásait is. Talán nem is kell külön hangsúlyozni az elnök fontos feladatát olyan eljárási jogokra való *figyelmeztetésnél*, mint a vádlott vallomástétel-megtagadási joga [87. § (2) bek.], vagy a tanú mentességi joga [66. § (2) bek.].

A gyakorlatban nem mindig ismerik fel kellően, hogy a vádlott és a tanúk kihallgatása *törvényben megállapított egyes mozzanatainak*, azok sorrendjének [vö. 64. § (1)–(2) bek., 87. § (4) bek., 88. § (2) bek.] milyen nagy jelentősége van. Eszedig nemcsak *törvényességi*, hanem *kihallgatás-lélektani* szempontból is;¹³ hogy 'ti. a kihallgatott személytől minél alaposabb ténybeli információkhoz lehessen jutni. A kihallgatott személy szabadabban, őszintebben nyilatkozik meg, ha – amint azt a törvény rendeli – módja van mondanivalóját *összefüggően* előadni. *Kérdéseket* – ha egyáltalán szükségesek – csak ezután szabad hozzá intézni. Kérdésekkel csak abban az eléggé ritka esetben kezdhető a kihallgatás, ha a kihallgatott nem kíván élni az összefüggő előadás lehetőségével. Ezt követően olvashatja fel az elnök a *korábbi* – az újabbal ellentétes – *vallomást*, majd alkalmazhatja a *szembesítés* gyakran eredményes eszközét. A bizonyító erő lemerésénél lesz célszerű értékelni azt, hogy a kihallgatott az összefüggő előadás során, avagy csak a kérdések, a szembesítés, vagy a korábbi vallomás felolvasása után – *netán ezek hatására* – tett részletes tényelőadást.

9. A kihallgatottakhoz *kérdések* feltevésének joga – az észrevételezési, indítványozási jog mellett – része az *eljárás résztvevői*: a vádlott, a védő, a magánfél, a sértett, az egyéb érdekelt, illetőleg a szakértő eljárási jogosítványainak. A sértett, az egyéb érdekelt és a szakértő csak az *őket érintő* körben tehetnek fel kérdéseket, de a sértett csak *közvetett* módon (kérdések feltevését indítványozhatja). Kérdések feltevésére joga van a *bíróság tagjainak* és az *ügyésznek* is. A kérdések feltevésének időpontját a törvény nem állapítja meg. A kialakult gyakorlat szerint – miként az észrevételek, indítványok esetében is – akkor nyílik meg a lehetőség a kérdésekre, amikor *egy-egy személy* kihallgatását az elnök befejezte. A kérdések tartalma, módja, sőt indokoltsága fölött az elnök a törvény rendelkezéseinek *megfelelő felügyeletet* köteles gyakorolni; ez alól a bíróság tagjai és az ügyész sem kivétel.

¹³ L. a hazai irodalomban átfogóan: Kertész Imre: A kihallgatási taktika lélektani alapjai. Budapesti, 1965.

A törvény taxatív felsorolja azokat az eseteket, amikor az elnöknek a kérdés feltevését, illetőleg a feleletet meg kell tiltania. Ilyen eset, ha a kérdés: a feleletre iránymutatást tartalmaz; illetéktelen személytől származik; az ügygel össze nem függő körülményre vonatkozik; a tárgyalás tekintélyét sérti. az utóbbi kettő *értelmezési problémákat* vethet fel.

Az *üggyel nem függ össze* az a kérdés, amely a *vád tárgyán*, illetőleg a *bíróság szerint* a vádnál súlyosabban minősíthető bűncselekmény [209. § (3) bek. 2. mondat] *tényállásán* kívül eső és ezek *jogi* megítélése szempontjából is *közömbös* körülményt érint. Abban, hogy a feltett kérdés ilyen jellegű-e, kizárólag az elnök dönt, itt vitának nincs helye. Mindamellet az elnök részéről szükséges a megfontolt állásfoglalás. Mindenesetre a tiltás indokolt, ha a kérdéssel kezdett mondat befejezése után is *nyilvánvaló*, hogy a kérdés irreleváns körülményre vonatkozik. De itt is ügyelni kell arra, hogy az elnöknek a kérdést megtiltó intézkedése ne jelentsen prejudikálást.

A tárgyalás tekintélyének megóvása az elnök *általános* kötelezettsége; a tárgyalás tekintélyét sértő kérdés tilalma: *lex specialis*, amelynek az elnök köteles érvényt szerezni. Idetartoznak a durva, izléstelen, avagy a komolytalan, "tréfálkozó" hangnemben feltett kérdések.

10. A tárgyalás tekintélyével kapcsolatban lehetnek a *tárgyalás elhúzóásával* járó, az érdemi határozat meghozatalának késleltetésére alkalmas megnyilvánulások. Az igazságszolgáltatás *időszerezését* és ehhez kapcsolódóan a bírósági *tárgyalások tekintélyének* megóvását a tárgyalásvezetés eszközeivel is elő kell mozdítani. Erre a *törvény egyes rendelkezései* is utalnak: az elnök a tárgyalás megnyitásának szakaszában az idézésre meg nem jelentek azonnal elővezetése iránt intézkedik [193. § (1) bek.]; megfelelő esetben a megjelentek kihallgatása előtt a tárgyalást nem szabad elnapolni [193. § (3) bek.]; az elnök a megkezdett tárgyalást az ügy befejezéséig lehetőleg nem szakítja meg [196. § (1) bek.]; az elnapolt tárgyalás ismételtséggel nélküli folytatásának lehetőségét újabb rendelkezések biztosítják (mód. 197. §).

Tapasztalati tény, hogy az *ismételt elnapolásoknak*, illetőleg egy ügyben *túl sok tárgyalási nap* tartásának a tárgyalás tekintélyére is kedvezőtlen hatása lehet, attól függetlenül, hogy az eljárás késleltetésében a felek "közreműködése", illetőleg a tanácsnak vagy az elnöknek az intézkedései (határozatai) játsszák-e a döntő szerepet. Sajnálatos, hogy az 1896. évi Bp. 296. § (2) bek.-ében foglaltakhoz hasonló általános rendelkezés a hatályos Be.-nkből hiányzik: "Az elnök köteles felügyelni arra, hogy az ügyre éppen nem tartozó körülmények bizonyításával, vagy fejtegetésével a tárgyalás menetét ne késleltessék". Valószínű azonban, hogy ez a tárgyalás tekintélyét is érintő veszély elhárítható a ma hatályos jogban rendelkezésre álló tárgyalásvezetési eszközökkel is.

11. A tárgyalásvezetés törvényben rögzített és a joggyakorlatban elvégzendő feladatainak *mikénti* teljesítésében kifejeződik a *tárgyalásvezetés egész "stílusa"*. Az utóbbiban "benne van" mindaz, amit a tanács elnöke a tárgyalás törvényességének, tekintélyének biztosítása, az ügy helyes érdemi elbírálásának elősegítése érdekében tesz. Azokból a kívánalmakból, hogy a tárgyalásvezetés módja az egyes ügyekben milyen legyen, illetőleg milyen ne legyen, csak *vezérszavakból* álló "listát" lehet ezúttal összeállítani. E kívánalmak különösen:

Általános jogi felkészültség és a konkrét ügyre vonatkozó jogszabályok ismerete, valamint az alapos *ügvismeret* nélkül nem szabad tárgyalást kezdeni. Az ügyiratok előzetes tanulmányozása, a tárgyalásra való *felkészülés* ne jelentse az elnöknek a nyomozati anyagtól való *egyvoldalú befolyásoltságot*. A felkészülés során részletesen kialakítandók a tárgyalás (és vezetése) *súlyponti kérdései*, amelyek a szükséghez képest bizonyos *tervszerűséget*, céltudatosságot vihetnek bele a tárgyalás vezetésébe. A tárgyalásvezetés tartalmában és hangnemében fejeződjék ki: feltétlen *tárgyvilágosság*, a *prejudikálás kerülése*, mértéktartó *hivatalosság*, *komolyság*. A tárgyaláson érdemi jogvita folyik, amelynek eldöntése a bíróságra vár, de nagy baj, ha a tárgyalás *vitaülésre* hasonlít, vagy *tudományos tanácskozás* jellegét ölti. Különösen a tanácselnök *nem vitatkozhat* senkivel, még a bűncselekmény elkövetését tagadó, vagy a vallomástételt megtagadó vádlottal sem. Intézkedései, határozatai a tárgyaláson általában *indokolás nélküliek* [163. § (5) bek.], *rendelkező jellegűek*, de "kaszárnyai" hangot nem üthetnek meg.

Kíváncsok, hogy a tárgyalás vezetését és a felek szóbeli megnyilvánulásait egyaránt a *türeelmes, korrekt modor, világosság, egyértelműség* jellemezze; mellőzni kell viszont a "*közvetlenkedő*", *kedélyeskedő* stílust, ami a tárgyalást magánemberek vagy klub-tagok *beszélgetése*ikhez tenné hasonlatossá. Legyen a tárgyalásvezető elnök *határozott*, intézkedéseiben *következetes*, de megfelelő esetben arra is kész, hogy téves vagy a körülmények változása folytán okafogyott pervezetői intézkedéseit (végzéseit) – kérelemre vagy hivatalból – *megváltoztassa*. Mindamellet vigyázni kell arra, nehogy a régi mondást: nincs nevetségesebb, mint a bizonytalan ügyész – a tárgyalásvezető elnökre is vonatkoztassák.

Századunk elején fejtette ki Vámbéry Rusztem optimistának éppen nem nevezhető álláspontját vizsgált témakörünkben: a tárgyaláson a tanács elnöke "a kezeibe letett diskrecionárius hatalomnál fogva uralkodó állást foglal el. Határozatai törvényességének nem a perorvoslat a biztosítója, hanem az elnök tapintata és önmérséklése. Sajnos, a gyakorlat nem mindig éri el a törvényben feltételezett eszményt. Nem ritka eset, hogy a főtárgyalás elnöke önkényuralmat gyakorol, hogy a felekkel vagy tanúkkal atyáskodó modort használ, szubjektív erkölcsi felfogásának igyekszik érvényt szerezni, szóval a helyzet urának érzi magát, a helyett, hogy a törvény első szolgája volna."¹⁴

Mi azonban, akik századunk végén élünk, bizvást remélhetjük, hogy a büntető tárgyalásokat vezető elnökök feladataik magaslatán állva, az ügyek többségében a századelőn még előfordult fogyatékoságok nélkül teljesítik kötelességeiket.

¹⁴ Vámbéry i.m. 241. p.

DIRECTION DE L'AUDIENCE EN PROCÉDURE PÉNALE

(Résumé)

L'étude analyse et interprète des dispositions de la Code de Procédure Pénale de Hongrie concernant la direction de l'audience. C'est le président de chambre qui dirige des débats de l'audience. Le président exerce une surveillance sur l'observation des dispositions de la loi et sur la sauvegarde de la dignité de l'audience, prend soin de celui que les participants de la procédure peuvent exercer leurs droits de l'affaire. Le président arrête l'ordre des preuves, entend l'accusé, les témoins, les experts. La direction de l'audience doit être objective et correcte. Les mesures faites du président doivent être caractérisées par esprit de décision, indulgence, doigté. En somme, le président, investi d'une pouvoir discrétionnaire, peut prendre toutes mesures qu'il estime utiles pour faire respecter l'ordre de l'audience et découvrir la vérité.